

JANCSÓ ELEMÉR: IRODALOMTÖRTÉNET ÉS IDŐSZERŰSÉG

Irodalomtörténeti tanulmányok 1929—1970. Bukarest 1972. Kriterion K. 658 l.

Jancsó Elemér tanulmánykötete egy hosszú pálya keresztmetszetét adja. Az életmű véglegesen lezárult már, s a kritika feladata nem lehet más, mint hogy kiemelve Jancsó Elemér eredményekben gazdag munkásságának lényeges törekvéseit, kutatásainak alapvető jelentőségét és időtálló eredményeit.

A publikált írások s méginkább a kötet végén található bibliográfia sokoldalú tudásról adnak képet, olyanról, aki a szaktudomány minden ágazatában az újat, a hasznosat kereste, azokat az utakat, melyek a nyelvészet, irodalomelmélet, művelődéstörténet, irodalomtörténet körében a fontos társadalmi problémák megoldása, kibontakozása felé vezettek. A társadalomtudományok összefüggését, a módszerek komplex szükségét bizonyította, s főként a valóság, a történelem és a társadalmi fejlődés szempontjainak figyelembevételét sürgette korai írásaiban is (*Társadalomtudományi szempontok a magyar irodalomban* 1934, *Az irodalomtörténetírás legújabb irányai* 1934, *Nyelv és társadalom* 1939). Útja így egyenesen vezetett a marxista irodalomtörténetírásához. Munkássága a felszabadulás után bontakozott ki igazán, s különösen nagy jelentőségű kutatómunkát végzett a felvilágosodás korának irodalma és a román—magyar irodalmi kapcsolatok feltárása terén. Ez utóbbihoz számítjuk a romániai magyar irodalomért folytatott áldozatos munkásságát is, melyről különben egy teljes kötet várja készen a nyomtatást. Az összehasonlító irodalomtudomány, s különösen a kelet-európai irodalmak analógiái szinte minden írásában foglalkoztatták.

Módszertani tanulmányaiban (*Az összehasonlító irodalomtörténetírás új útjai és módszerei, Közös hagyományok kutatása* — mindkettő 1963-ból) leszögezi, majd a konkrét témák vizsgálata közben a tények meggyőző erejével bizonyítja, hogy a hasonló történelmi adottságokban élő kelet-európai népeket a társadalmi haladás közös nagy ügye minden időben összekötötte, hogy a közös gondok, közös törekvések eleven kölcsönhatással vitték előbbre mind a magyar, mind a román nemzeti irodalmak fejlődését. „A közös történelmi sors vizsgálata csak akkor lehet gazdag és konkrét, ha a sok évszázados együttélés egyes történelmileg és társadalmilag meghatározott jelenségeit tesszük beható elemzés tárgyává, s minden korszak kapcsolatainak a sajátos jellegét határozzuk meg” — írja (344). Jancsó Elemér a maga szigorú mércéje szerint elemzi aztán a XVIII., a XIX., s majd a XX.

század irodalmi kapcsolatait. Különösen kiemeljük közülük az *Emil Isac és a modern magyar irodalom* c. (1964) tanulmányt, melyben Ady romániai hatásáról, az Ady—Caragiale—Isac tervezte közös színhazi bemutatók tervéről tájékozódhatnak az irodalomkutatók, valamint arról is, hogy a *Nyugat* több írója: Babits, Kosztolányi, Ambrus Zoltán, Kuncz Aladár és többen (374) melegen támogatták a kapcsolatok elmélyítését a két világháború közötti nacionalizmus áradataiban.

Jancsó Elemér azonban főként a XVIII. század kutatója. Szám szerint is legtöbb írása e korszak problémáiról, kérdéseiről szól, e területen végzett alapvető kutatásokat (az erdélyi szabadkőműves mozgalom, a korabeli tudományos és kulturális élet, egy-egy portré megrajzolása). Úgy tetszik, alkata, elvei is e század felé vonzódtak: a társadalmi hasznosság, a kultúra romjába vetett hit, a humánus leküzdhetetlen erejének elkötelezett tudósa volt. Elsősorban a tények, az igazság logikái erejében bizott: innen írásainak valamelyes szárazsága, pedáns világossága. Néhány írását ismerősként látjuk most e gyűjteményben, részint mert különböző folyóiratokban, kötetekben (előszóként, részlettanulmányként) már olvashattuk, részint mert eredményei beépültek az irodalomtörténeti köztudatba. Az erdélyi színházról, Aranka György pályájáról és a Nyelvművelő Társaság történetéről szólva mindannyian az ő alapvető kutatásaira támaszkodunk. Néhány tanulmánya romániai kiadványok bevezetőjének készült, ezeknél a célt és a küldetést kell látnunk elsősorban. S bár a hazai kutatások árnyaltabbá tették már Csokonai-, Kazinczy- és Berzsenyi-képünket, meg kell látnunk bennük, hogy Jancsó Elemér lényeges problémákra irányította a figyelmet. Ilyen pl. Csokonainál a Debrecenhez fűződő kapcsolat, melyet kissé egyoldalúan értékel. Többet tudunk már Kazinczy világnézetéről, műveltségének, egyéniségének, alkotóelveinek meghatározó jegyeiről is. Ám az ilyenféle portrék között is talál meg szívlelendő tanulságot a ma irodalomtörténet-sze: Barcsay Ábrahám pályájának rajzában fontos a nagyenyedi diákévek elemzése; a Bacványról szóló írásában módszertani szempontból is érdekes a kéziratok és a költő sors történetének összekapcsolása.

Jancsó Elemér számos tanulmányt írt a romantikáról, a XIX. század irodalmi problémáiról, egy-egy alkotójáról. Mégis, azt kell mondanunk, hogy a felvilágosodás kutatója maradt ezekben a művekben is: a XVIII.

század humánus eszméinek továbbélését vizsgálja, a nagy kultúrtörékvések kibontakozását kutatja most is. Korai, elméleti jellegű tanulmányában (*Kritikai harcok a romantizmus százéves fordulója körül* 1929) a romantika teljes tagadásáról, ill. elismeréséről szóló szélsőséges nézetek ismertetése közben még nem fogalmazta meg nézeteit, csak a későbbben keletkezett tanulmányokban, portrékban. Jancsó Elemért most is a kelet-európai romantikák sajátosságai érdeklík elsősorban. Az itt élő népek történetének, műveltségének és a helybeli adottságoknak együttes hatásából magyarázza a magyar és az erdélyi romantika társadalmi érzékenységét, az írók vátezszeropét, az egyes műfajok jelentőségét. Vörösmartyról szóló tanulmányában figyelemre méltó, hogy román irodalmi analógiákkal világítja meg a múltidézés speciális, kelet-európai szerepét, az új költői magatartás XVIII. századi hagyományait, s egyszersmind XIX. századi környeztetét: a nyomasztó társadalmi légkört, a bécsi titkosjelentéseket és az értetlen közvéleményt. Egyik legszebb tanulmánya *Madách és a világirodalom kapcsolatáról* szól (1964-ben készült). A külföldi példák, analógiák felsorolásánál a közös társadalmi tendenciák alapján állítja *Az ember tragédiája* mellé Victor Hugo *Századok legendáját* és Eminescu *Memento mori* c. művét. S ismét és újra a jakobinus hagyományok szerepét hangsúlyozza: Madách nagyapja néhány jakobinus védőügyvédje volt, valószínű, hogy Madách tőle örökölte az európai és a magyar felvilágosodás fontos műveit, melyeket — széljegyzetei tanúskodnak róla — elmélyülten tanulmányozott (382—3). Ki kell emelnünk a Bölöni Farkas Sándort

bemutató portrét elsősorban azért, mert hazai irodalomtörténetírásunk elmulasztott kötelességére figyelmeztet. Jancsó Elemér pályaképe egy érdekességében, sőt, különbségében is tipikus reformkori írórsort villant fel. Tehetség, egzisztenciális és társadalmi hanyattatás, erkölcsi és érzelmi válságok, a nagy élmény és az egyetlen, sikeres mű után a háttérbe szorítottság és a magány a korai halálíg — túlságosan ismerős pálya ez a XIX. századi magyar irodalomban. De méltatásra érdemesek a művek is: amerikai útírajzát csak emlegetjük, de részletes, modern értékelése nincs; naplója, fordításai, kiadatlan írásai meg nem becsült értékeink közé tartoznak.

Hasznos és érdemes forgatni e tanulmánykötet. Hasznos, mert ismeretanyagának gazdagsága, kutatómunkájának változatossága tudásunkat, látókörünket szélesíti, a csak megkezdett vagy éppen elhanyagolt feladatokra irányítja figyelmünket. Érdemes, mert e kötetbe foglalt pályakép erkölcsi tanulság is arról, hogy csak a hasznos, jó irányba induló kutatások kerekednek egészszé az életműben — majd a kortársak és az utódok munkásságában. Jancsó Elemér vállalta a hálátlan „aprómunkát” is, a mikrofilológiai vizsgálódást, a levéltári kutatásokat, melyek szervesen beépültek irodalmi ismereteink közé, s alapvetőek irodalomtörténeti, színháztörténeti, kultúrhisztóriai kutatásainkban. „... a nagy művek eljövetelet a később feledésbe merülő úttörők készítik elő” — írja (462). Jancsó Elemér neve, gazdag pályájának eredményei nem fognak feledésbe merülni irodalomtudományunkban.

Mezei Márta

AZ EL NEM ÉRT BIZONYOSSÁG

Elemzések Arany lírájának első szakaszából. Szerkesztette: Németh G. Béla. Bp. 1972. Akadémiai K. 372 l.

„Arany sohasem jutott el az emberi lét egységes értelmezéséig. Lelke mélyén a tragikus világképhez vonzódott, de a tragikumot nem vállalta, mert eleget akart tenni a nemzeti elvárásnak. Ezzel a kettősséggel szervesen összefügg az, hogy nem hozott létre önálló poétikát, nem volt jelentős formái újító, mely pedig minden új költői világkép létrehozásának elengedhetetlen feltétele. ... nem ismerte fel, hogy a művészi formák fejlődése visszafordíthatatlan sort képez, melyen belül csak előrelépni lehet.” (294) Szigorúan, a legmagasabb mércével, világirodalmi perspektívával ítélkezik Szegedy-Maszák Mihály. Objektív, világirodal-

milág hitelesített szemlélete megóvjá attól, hogy Arany költészetét egyoldalúan, hagyománytisztelet és személyes vonzalom alapján vizsgálja. A verselemzések nagyobbik fele, kimondatlanul, egy ellenkező előjelű egyoldalúsággal száll perbe: azzal a felfogással, amely Aranyt provinciális, idejétmúlt alkotónak véli. Hiszen az irodalomtudomány újabb módszereinek, mérőszközeinek, szempontjainak érvényesítésével Arany lírájának többértékűségére, bonyolultságára, művészi értékeire derül fény. Ezért kiemelendő a kötet szerzőinek a klasszikus örökséghez való viszonya: elsősorban értékeket kívánnak feltárni, de túlértékelés és szűkösen